9. Yakınsak Dizilerle Dört İşlem ve Sıralama

Yakınsak diziler kümesini $\mathcal{Y}$ ile gösterelim. Bu bölümde $\mathcal{Y}$ kümesinde toplama, çıkarma, çarpma ve kimi zaman da bölme işlemlerini yapabileceğimizi göstereceğiz. Önce toplamadan başlayalım. Dizilerimiz hep kesirli sayı dizileri olacak.

9.1. Toplama

İlk teoremimiz, limit alma işleminin dizileri toplama işlemine dağıldığını söyleyecek: $\lim_{n\to\infty}(x_n + y_n) = \lim_{n\to\infty} x_n + \lim_{n\to\infty} y_n$.

Teorem 9.1. *$\mathcal{Y}$ kümesi toplama altında kapalıdır, yani iki yakınsak dizinin toplamı da yakınsaktır. Dahası, eğer $(x_n)_n$ ve $(y_n)_n$ dizileri sırasıyla a ve b sayılarına yakınsıyorsa, $(x_n \pm y_n)_n$ dizisi $a + b$ sayısına yakınsar, yani,*

$$\lim_{n\to\infty} (x_n \pm y_n) = \lim_{n\to\infty} x_n \pm \lim_{n\to\infty} y_n$$

olur.

Kanıt: Önce kanıtın felsefesinden sözedelim, bu önemli. Yani tam matematiksel kanıt yapmadan kanıtın anafikrini anlatmaya çalışalım.

Kanıtın uzunluğuna aldanmasın okur, kanıt kısacıktır. Ama uzun uzun anlatıyoruz...

Varsayıma göre $(x_n)_n$ dizisini a'ya dilediğimiz kadar yaklaştırabiliyoruz. Gene varsayıma göre, $(y_n)_n$ dizisini b'ye dilediğimiz kadar yaklaştırabiliyoruz. Dolayısıyla $(x_n+y_n)_n$ dizisini $a+b$'ye dilediğimiz kadar yaklaştırabilmemiz gerekir...

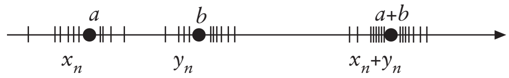

Bir daha deneyelim: Varsayıma göre, yeterince büyük n'ler için, x_n terimi a'ya çok yakın olabiliyor. Gene varsayıma göre, yeterince büyük n'ler için, y_n terimi b'ye çok yakın olabiliyor. Dolayısıyla, yeterince büyük n'ler için, $x_n + y_n$ terimi $a + b$'ye çok yakın olabilmeli...

Yukarda söylenenlerin okuru aydınlattığını umarak matematiksel kanıta geçelim. Kanıtımız her zamanki gibi başlayacak: $\varepsilon > 0$, herhangi bir kesirli sayı olsun...

$(x_n + y_n)_n$ dizisinin $a + b$ sayısına yakınsadığını göstermek istediğimize göre, öyle bir N sayısı bulmalıyız ki, her $n > N$ için,

$$|(x_n + y_n) - (a + b)| < \varepsilon$$

olsun. Eğer n'yi yeterince büyük seçersek, $|x_n - a|$ ve $|y_n - b|$ sayılarını istediğimiz kadar küçültebileceğimizi biliyoruz. Dolayısıyla, kanıtlamak istediğimiz yukardaki eşitsizliğe bir biçimde

$$|x_n - a| \text{ ve } |y_n - b|$$

sayılarını sokuşturmalıyız, bu sayılar devreye girmeli ki varsayımları kullanabilelim.

Tekrar:

$$|(x_n + y_n) - (a + b)| < \varepsilon$$

eşitsizliğinin sağlanması için n'nin ne kadar büyük seçilmesi gerektiğini bulacağız. Her zaman olduğu gibi sol taraftaki ifadeyle oynayacağız. O ifadeden birazcık daha büyük bir ifade bulacağız. Bulduğumuz bu büyük ifadeyi 1) Varsayımlarımızı kullanacağımız biçimde, 2) n'yi yeterince büyük seçerek dilediğimiz kadar küçülteceğimizden emin olacağımız biçimde seçeceğiz. Başlayalım:

$$\begin{aligned}|(x_n + y_n) - (a + b)| &= |(x_n - a) + (y_n - b)|\\ &\le |x_n - a| + |y_n - b|.\end{aligned}$$

Şimdi, $|(x_n + y_n) - (a + b)|$ ifadesi yerine,

$$|x_n - a| + |y_n - b|$$

ifadesini ε'dan küçük yapmaya çalışabiliriz. Eğer,

$$|x_n - a| \text{ ve } |y_n - b|$$

ifadelerinin her biri ε/2'den küçük olursa, toplamları ε'dan küçük olur. Zaten bunu yapmasını biliyoruz, çünkü $(x_n)_n$ dizisinin limiti a, $(x_n)_n$ dizisinin limiti b...

$(x_n)_n$ dizisinin limiti a olduğundan, öyle bir N_1 vardır ki, her $n > N_1$ için,

$$|x_n - a| < \varepsilon/2$$

olur. Benzer nedenden, öyle bir N_2 doğal sayısı vardır ki, her $n > N_2$ için,

$$|y_n - b| < \varepsilon/2$$

olur. Biz her iki eşitsizliğin birden doğru olmasını istediğimizden, n'yi hem N_1'den hem de N_2'den büyük almalıyız. Dolayısıyla, eğer $N = \max\{N_1, N_2\}$ ise, $n > N$ olduğunda, n, hem N_1'den hem de N_2'den büyük olur ve yukardaki iki eşitsizliğin ikisi birden doğru olur. Şimdi Teorem 1'in birkaç satırlık kanıtı yazabiliriz:

Teorem 1'in Kanıtı: $\varepsilon > 0$, herhangi bir kesirli sayı olsun. $(x_n)_n$ dizisinin limiti a olduğundan, öyle bir N_1 vardır ki, her $n > N_1$ için,

$$|x_n - a| < \varepsilon/2$$

olur. Benzer nedenden, öyle bir N_2 vardır ki, her $n > N_2$ için,

$$|y_n - b| < \varepsilon/2$$

olur. Şimdi $N = \max\{N_1, N_2\}$ olsun. Eğer $n > N$ ise, hem $n > N_1$ hem de $n > N_2$ olduğundan,

$$\begin{aligned}|(x_n + y_n) - (a + b)| &= |(x_n - a) + (y_n - b)|\\ &\le |x_n - a| + |y_n - b|\\ &\le \varepsilon/2 + \varepsilon/2 = \varepsilon\end{aligned}$$

olur. Kanıt tamamlanmıştır. □

Aynı kanıt yöntemini toplama yerine çıkarma işlemine de uygulayabiliriz.

9.2. Çıkarma

Teorem 9.2. *$\mathcal{Y}$ kümesi çıkarma altında kapalıdır, yani iki yakınsak dizinin farkı da yakınsaktır. Dahası, eğer $(x_n)_n$ ve $(y_n)_n$ dizileri sırasıyla a ve b sayılarına yakınsıyorsa, $(x_n - y_n)_n$ dizisi $a - b$ sayısına yakınsar, yani,*

$$\lim_{n\to\infty} (x_n - y_n) = \lim_{n\to\infty} x_n - \lim_{n\to\infty} y_n$$

olur.

Kanıt: $\varepsilon > 0$, herhangi bir kesirli sayı olsun. $(x_n)_n$ dizisinin limiti a olduğundan, öyle bir N_1 vardır ki, her $n > N_1$ için,

$$|x_n - a| < \varepsilon/2$$

dir. Benzer nedenden, öyle bir N_2 vardır ki, her $n > N_2$ için,

$$|y_n - b| < \varepsilon/2$$

dir. Şimdi $N = \max\{N_1, N_2\}$ olsun. Eğer $n > N$ ise, hem $n > N_1$ hem de $n > N_2$ olduğundan,

$$\begin{aligned} |(x_n - y_n) - (a - b)| &= |(x_n - a) + (b - y_n)| \\ &\le |x_n - a| + |b - y_n| \\ &= |x_n - a| + |y_n - b| \\ &\le \varepsilon/2 + \varepsilon/2 = \varepsilon \end{aligned}$$

olur. Kanıt tamamlanmıştır. □

Aynı önerme, ama bu sefer değişik bir kanıtlama yöntemiyle çarpma için de geçerli.

9.3. Çarpma

Teorem 9.3. *$\mathcal{Y}$ kümesi çarpma altında kapalıdır, yani iki yakınsak dizinin çarpımı da yakınsaktır. Dahası, eğer $(x_n)_n$ ve $(y_n)_n$ dizileri sırasıyla a ve b sayılarına yakınsıyorsa, $(x_ny_n)_n$ dizisi ab sayısına yakınsar, yani,*

$$\lim_{n\to\infty} x_ny_n = (\lim_{n\to\infty} x_n)(\lim_{n\to\infty} y_n)$$

olur.

Kanıt: $(x_n y_n)_n$ dizisinin ab sayısına yakınsadığını göstermek istediğimize göre, herhangi bir $\varepsilon > 0$ kesirli sayı seçildiğinde, öyle bir N sayısı bulmalıyız ki, her $n > N$ için,

$$|x_n y_n - ab| < \varepsilon$$

olsun. Bir başka deyişle, $|x_n y_n - ab| < \varepsilon$ eşitsizliğinin geçerli olması için n'nin ne kadar büyük olması gerektiğini bulmaya çalışmalıyız. Eğer n'yi yeterince büyük seçersek,

$$|x_n - a| \text{ ve } |y_n - b|$$

sayılarını istediğimiz kadar küçültebileceğimizi biliyoruz. Dolayısıyla, kanıtlamak istediğimiz yukardaki eşitsizliğe bir biçimde $|x_n - a|$ ve $|y_n - b|$ sayılarını sokuşturmalıyız, bu sayılar devreye girmeli ki varsayımları kullanabilelim.

Her zamanki gibi sol taraftaki $|x_n y_n - ab|$ ifadesiyle oynamalıyız. Bu ifadeyi hafifçe büyüterek, işin içine $|x_n - a|$ ve $|y_n - b|$ ifadelerini sokmalıyız. Bunu yapmak için matematikte sık sık kullanılan ufak bir hile vardır. İşte o hile:

$$\begin{aligned} |x_n y_n - ab| &= |x_n y_n - x_n b + x_n b - ab| \\ &\leq |x_n y_n - x_n b| + |x_n b - ab| \\ &= |x_n||y_n - b| + |x_n - a||b|. \end{aligned}$$

Şimdi en sağdaki $|x_n||y_n - b| + |x_n - a||b|$ toplamını ε'dan küçük yapmalıyız. Ama bu mümkün müdür? Her iki

$$|x_n||y_n - b| \text{ ve } |x_n - a||b|$$

terimini de $\varepsilon/2$'den küçük yapabilirsek, o zaman bunların toplamları da $\varepsilon/2 + \varepsilon/2 = \varepsilon$'dan küçük olur ve kanıtımızı başarıyla tamamlamış oluruz.

Önce görece kolay olan $|x_n - a||b|$ terimini (n'yi yeterince büyük yaparak) $\varepsilon/2$'den küçük yapalım. Bunun için, $|x_n - a|$ terimini $\varepsilon/2|b|$'den küçük yapmak yeterli. Ama dikkat, eğer $|b| = 0$ ise, $|b|$'ye bölemeyiz... Hiç önemli değil! Bu sorunun çözümü gayet basit:

$$|x_n - a||b| < |x_n - a|(1 + |b|)$$

olduğundan, $|x_n - a|$ terimini

$$\frac{\varepsilon}{2(1+|b|)}$$

den küçük yapmak yeterli! Bunu yapabilir miyiz? Evet! Bu sayı 0'dan büyük kesirli bir sayı olduğundan, öyle bir N_1 sayısı vardır ki, her $n > N_1$ için,

$$|x_n - a| < \frac{\varepsilon}{2(1+|b|)}$$

eşitsizliği doğrudur.

Şimdi $|x_n||y_n - b|$ terimini de $\varepsilon/2$'den küçük yapmaya çalışmalıyız. $|y_n - b|$ terimini istediğimiz kadar küçültebileceğimizi biliyoruz. Ama bu yetmez... Çünkü bu terimin yanına yapışmış bir de $|x_n|$ terimi var. Eğer $|x_n|$ çok artarsa, o zaman bu terimi, küçüldüğünü bildiğimiz $|y_n - b|$ terimiyle çarptığımızda, çarpımın çok küçüleceğinden emin olamayız. Örneğin, $|y_n - b|$ terimi $1/n$ gibi küçülebilir ama $|x_n|$ terimi n gibi artabilir. O zaman da çarpımları olan $|x_n||y_n - b|$ terimi n büyükken 1 civarında dolanır durur ve hiçbir zaman $\varepsilon/2$ kadar küçülemez. (ε'un küçük bir sayı olduğunu unutmayın.)

Neyse ki böyle bir sorunla karşılaşmayız, çünkü birazdan kanıtlayacağımız üzere, $(x_n)_n$ dizisi yakınsak olduğundan sınırlıdır (Teorem 4) ve dizinin her $|x_n|$ terimi belli bir $B > 0$ kesirli sayısından küçüktür. Demek ki (eğer Teorem 4'ü doğru kabul edersek),

$$|x_n||y_n - b| < B|y_n - b|$$

eşitsizliği geçerlidir. Şimdi en sağdaki $B|y_n - b|$ ifadesini $\varepsilon/2$'dan küçük yapmak yeterlidir. $B|y_n - b|$ ifadesini $\varepsilon/2$'den küçük yapmak için ise de, $|y_n - b|$ ifadesini

$$\frac{\varepsilon}{2B}$$

den küçük yapmak yeterlidir. Bunu başarabiliriz dostum! Ne de olsa bu sayı pozitif bir kesirli sayıdır ve $|y_n - b|$ sayısı yeterince büyük n'ler için bu sayının altına iner: Öyle bir N_2 sayısı vardır ki, her $n > N_2$ için,

$$|y_n - b| < \frac{\varepsilon}{2B}$$

eşitsizliği doğrudur. Demek ki,

$$|x_n| \cdot |y_n - b| < B|y_n - b| < B\frac{\varepsilon}{2B} = \frac{\varepsilon}{2}$$

eşitsizliği geçerlidir.

Şimdi $N = \max\{N_1, N_2\}$ olsun. Eğer $n > N$ ise, hem $n > N_1$ hem de $n > N_2$ olduğundan,

$$\begin{aligned}
|x_n y_n - ab| &= |x_n y_n - x_n b + x_n b - ab| \\
&\le |x_n y_n - x_n b| + |x_n b - ab| \\
&= |x_n||y_n - b| + |x_n - a||b| \\
&< B|y_n - b| + |x_n - a||b| \\
&< B|y_n - b| + |x_n - a|(1 + |b|) \\
&< B\frac{\varepsilon}{2B} + \frac{\varepsilon}{2(1+|b|)}(1 + |b|) \\
&= \frac{\varepsilon}{2} + \frac{\varepsilon}{2} = \varepsilon.
\end{aligned}$$

Aşağıda tamamlayacağımız ufak bir eksiklik dışında kanıtımız bitmiştir. □

Teorem 9.4. *Yakınsak bir dizi sınırlıdır. Yani*

$$\mathscr{Y} \subseteq \mathscr{B}.$$

Kanıt: Kanıtın anafikri çok basit: Eğer bir dizi a'ya yakınsıyorsa, bu dizinin terimleri a'dan pek uzakta olamazlar... Şimdi teoremi matematiksel olarak kanıtlayalım.

Bir a sayısına yakınsayan bir $(x_n)_n$ dizisi ele alalım. Yakınsamanın tanımında ε'u 1'e eşit alalım. 1, 0'dan büyük bir kesirli sayı olduğundan buna hakkımız var. O zaman dizinin terimleri belli bir N göstergecinden sonra $(a - 1, a + 1)$ aralığına düşer, yani her $n > N$ için, $x_n \in (a - 1, a + 1)$ olur. Geriye sonlu sayıda $x_0, x_1, ..., x_N$ terimi kalır. Bunlar da sınırlı bir aralığa sığarlar elbette.

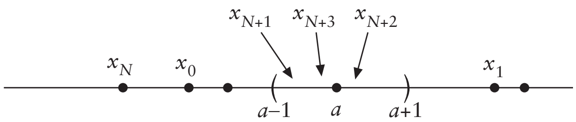

Daha biçimsel olalım ve

$$A = \min\{x_0, x_1, ..., x_N, a\} - 1,$$
$$B = \max\{x_0, x_1, ..., x_N, a\} + 1$$

tanımlarını yapalım. O zaman her x_n terimi (A, B) aralığına düşer. Demek ki dizi sınırlıdır. □

Böylece Teorem 3'ün de kanıtı tamamlandı.

İlk üç teorem, $s(1) \in \mathscr{Y}$ olgusuyla birlikte ($s(1)$, sabit 1 dizisidir ve $\mathscr{Y}$'nin çarpma işleminin etkisiz elemanıdır), yakınsak diziler kümesi $\mathscr{Y}$'nin bir halka olduğunu söylüyor, hatta bu üç teorem $\mathscr{Y}$'nin, tüm diziler halkası $\mathscr{D}$'nin bir althalkası olduğunu söylüyor. Teorem 4 de, ayrıca, $\mathscr{Y}$'nin sınırlı diziler halkası $\mathscr{B}$'nin bir althalkası olduğunu söylüyor. Althalkalık ≤ işaretiyle gösterilir. Demek ki,

$$\mathscr{Y} \leq \mathscr{B} \leq \mathscr{D}$$

ilişkilerini (eşitsizliklerini değil!) kanıtladık.

9.4. Mutlak Değer

Önsav 9.5. *Eğer $x = (x_n)_n$ yakınsak bir diziyse, $(|x_n|)_n$ dizisi de yakınsaktır ve*

$$\lim_{n\to\infty} |x_n| = |\lim_{n\to\infty} x_n|$$

olur.

Kanıt: $\lim_{n\to\infty} x_n = a$ olsun. $\lim_{n\to\infty} |x_n| = |a|$ eşitliğini kanıtlayacağız. Her zaman olduğu gibi bir $\varepsilon > 0$ kesirli sayısı seçelim. Her $n > N$ için,

$$||x_n| - |a|| < \varepsilon$$

eşitsizliğinin geçerli olduğu bir N doğal sayısı (göstergeci) bulacağız. Bunun için aşağıdaki gri kutuda kanıtlanan ünlü eşitsizliği kullanacağız:

$$||x_n| - |a|| \leq |x_n - a|.$$

Demek ki $||x_n| - |a|| < \varepsilon$ eşitsizliğini elde etmek için,

$$|x_n - a| < \varepsilon$$

eşitsizliğini elde etmek yeterli. Nitekim,

$$\lim_{n\to\infty} x_n = a$$

olduğundan, öyle bir N doğal sayısı vardır ki, her $n > N$ için,

$$|x_n - a| < \varepsilon$$

eşitsizliği geçerlidir. Demek ki, $n > N$ için,

$$||x_n| - |a|| \leq |x_n - a| < \varepsilon.$$

Önsav kanıtlanmıştır. □

$|a - b| \geq ||a| - |b||$ Eşitsizliği

a, $b \in \mathbb{Q}$ olsun. Üçgen eşitsizliğinden,

$$|a| = |(a - b) + b| \leq |a - b| + |b|$$

elde ederiz. Demek ki,

$$|a - b| \geq |a| - |b|.$$

Aynı nedenden, a ile b'nin rollerini değiştirirsek,

$$|a - b| = |b - a| \geq |b| - |a|$$

buluruz. Demek ki $|a - b|$, hem $|a| - |b|$ sayısından, hem de bunun eksisi olan $|b| - |a|$ sayısından büyükeşit, yani $|a| - |b|$ sayısının mutlak değerinden büyükeşit: $|a - b| \geq ||a| - |b||$.

Alıştırmalar. 9.4.1. Şu önermeyi kanıtlayın: $(x_n)_n$ dizisi yakınsaksa ve $a \in \mathbb{Q}$ ise $(ax_n)_n$ dizisi de yakınsaktır ve

$$\lim_{n\to\infty} ax_n = a \lim_{n\to\infty} x_n$$

olur.

9.4.2. Eğer $(|x_n|)_n$ dizisi 0'a yakınsıyorsa $(x_n)_n$ dizisinin de 0'a yakınsadığını kanıtlayın.

9.4.3. $(x_n)_n$ dizisi yakınsaksa ve $k \in \mathbb{N}$ ise $(x_n^k)_n$ dizisinin de yakınsak olduğunu ve

$$\lim_{n\to\infty} x_n^k = (\lim_{n\to\infty} x_n)^k$$

eşitliğini kanıtlayın.

9.5. Yakınsak Diziler ve Sıralama

Yakınsak dizilerle bölme arasındaki ilişkiyi irdelemeden önce yakınsak dizilerle sıralama arasındaki ilişkiyi irdeleyelim.

Önsav 9.6. *$(x_n)_n$ ve $(y_n)_n$ dizileri sırasıyla a ve b'ye yakınsasınlar. Eğer belli bir göstergeçten sonra hep $x_n \geq y_n$ eşitsizliği sağlanıyorsa, o zaman $a \geq b$ olur.*

Kanıt: Eğer $z_n = x_n - y_n$ tanımını yaparsak, Teorem 2'ye göre,

> "*$(z_n)_n$ dizisi c'ye yakınsasın. Eğer belli bir göstergeçten sonra hep $z_n \geq 0$ eşitsizliği sağlanıyorsa, o zaman $c \geq 0$ olur*"

önermesini kanıtlamanın yeterli olduğunu görürüz. Tam tersine, c'nin negatif olduğunu varsayalım. Demek ki $c = -|c|$.

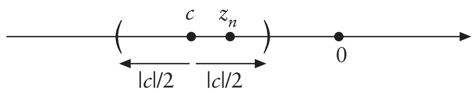

Varsayıma göre öyle bir N_0 vardır ki $n > N_0$ için,

$$z_n \geq 0$$

olur. Ayrıca, $(z_n)_n$ dizisi c'ye yakınsadığından, öyle bir N_1 vardır ki $n > N_1$ için,

$$|z_n - c| \leq |c|/2$$

olur. Bunu görmek için, yakınsamanın tanımında $\varepsilon = |c|/2 > 0$ almak yeterli. Demek ki,

$$-|c|/2 \leq z_n - c \leq |c|/2.$$

Dolayısıyla $z_n \leq c + |c|/2$. Şimdi n, hem N_0'dan hem de N_1'den büyük bir göstergeç olsun. O zaman,

$$z_n \leq c + |c|/2 = -|c| + |c|/2 = -|c|/2 < 0,$$

çelişki. □

Alıştırma. $(x_n)_n$ ve $(y_n)_n$ dizileri sırasıyla a ve b'ye yakınsasınlar. Eğer sonsuz sayıda n göstergeci için $x_n \geq y_n$ eşitsizliği sağlanıyorsa, o zaman $a \geq b$ olduğunu kanıtlayın.

9.6. Sıfıra Yakınsayan Diziler

Bölmeye geçmeden önce bir de 0'a yakınsayan dizilere bakalım. Bu dizilerin kümesine $\mathscr{Y}_0$ diyelim. $\mathscr{Y}_0$ kümesi de toplama, çıkarma ve çarpma işlemleri altında kapalıdır ama çarpmanın etkisiz elemanı olan $s(1)$ dizisini içermediğinden (bizim bu terime verdiğimiz anlamda) halka değildir. Bu dezavantajına karşın $\mathscr{Y}_0$ kümesinin bir üstünlüğü vardır:

Önsav 9.7. 0'*a yakınsayan bir diziyle sınırlı bir dizinin çarpımı* 0'*a yakınsar. Yani* $\mathscr{B}\mathscr{Y}_0 \subseteq \mathscr{Y}_0$. (Aslında eşitlik geçerli tabii.)

Kanıt: $(x_n)_n$, 0'a yakınsayan, $(y_n)_n$ de sınırlı bir dizi olsun. $(x_ny_n)_n$ dizisinin de 0'a yakınsadığını kanıtlayacağız. Kanıtımıza, artık alışık olduğumuz sözlerle başlayalım: $\varepsilon > 0$, herhangi bir kesirli sayı olsun. Öyle bir N bulmalıyız ki, her $n > N$ için,

$$|x_ny_n| < \varepsilon$$

olsun, yani

$$|x_n||y_n| < \varepsilon$$

olsun. $(x_n)_n$ dizisi 0'a yakınsadığından, yeterince büyük n göstergeçleri için $|x_n|$ sayısının çok küçüleceğini biliyoruz. Ama araya bir de $|y_n|$ girmiş. Eğer $|y_n|$ çok büyürse, $|x_n||y_n|$ sayısını küçültmekte zorlanabiliriz. Neyse ki $|y_n|$'ler çok büyüyemezler, çünkü varsayıma göre $(y_n)_n$ dizisi sınırlı. Bu olguyu kullanmalıyız kanıtımızda.

B, $|y_n|$'lerin bir üstsınırı olsun: Her n için,

$$|y_n| < B.$$

B'nin 0 olamayacağına dikkatinizi çekerim. Şimdi, her n için,

$$|x_n||y_n| \leq B|x_n|.$$

Dolayısıyla, $B|x_n|$'yi ε'dan küçük yapmak yeterli, o zaman $|x_n||y_n|$ otomatik olarak ε'dan küçük olur; bunun için de $|x_n|$'yi ε/B sayısından küçük yapmak yeterli ve bunu da başarabiliriz: $(x_n)_n$ dizisi 0'a yakınsayan bir dizi olduğundan, öyle bir N vardır ki,

eğer $n > N$ ise, $|x_n| < \varepsilon/B$ dir. Dolayısıyla, her $n > N$ için,
$$|x_n y_n| = |x_n||y_n| < B|x_n| < B\,\varepsilon/B = \varepsilon.$$
İstediğimiz kanıtlanmıştır. □

Bir R halkasının, çıkarma altında kapalı, boş olmayan ve $RI \subseteq I$ ve $IR \subseteq I$ içindeliklerini sağlayan I altkümelerine R'nin ***ideali*** adı verilir ve bu durum $I \lhd R$ olarak gösterilir. Demek ki $\mathcal{Y}_0 \lhd \mathcal{B}$.

9.7. Bölme

Şimdi $\mathcal{Y}$'nin tersinir elemanlarını bulalım. Yani öyle yakınsak dizileri bulalım ki, gene yakınsak bir diziyle çarpınca, sonuç sabit 1 dizisi $s(1)$ olabilsin. Demek ki belli bir $(y_n)_n$ yakınsak dizisi için,
$$(x_n)_n(y_n)_n = s(1)$$
eşitliğini sağlayan $(x_n)_n$ yakınsak dizilerini arıyoruz. Böyle bir $(y_n)_n$ dizisi varsa $x_n y_n = 1$ olmalı, yani her n için $x_n \neq 0$ ve $y_n = 1/x_n$ olmalı. Sonuç: Her terimi 0'dan değişik olan hangi $(x_n)_n$ yakınsak dizileri için, $(1/x_n)_n$ dizisinin yakınsak olduğunu bulmalıyız.

Teorem 9.8. *Eğer* $(x_n)_n$ *yakınsak dizisinin her terimi* 0'*dan değişikse ve dizi* 0'*a yakınsamıyorsa*, *o zaman* $(1/x_n)_n$ *dizisi de yakınsaktır* ve
$$\lim_{n\to\infty} \frac{1}{x_n} = \frac{1}{\lim_{n\to\infty} x_n}$$
dir. Ayrıca eğer $(x_n)_n$ *dizisi* 0'*a yakınsıyorsa* $(1/x_n)_n$ *dizisi ıraksaktır. Daha simgesel bir ifadeyle*
$$\begin{aligned}\mathcal{Y}^* &= \{x \in \mathcal{Y} : \textit{her } n \textit{ için } x_n \neq 0 \textit{ ve } x \notin \mathcal{Y}_0\}\\ &= (\mathcal{Y} \setminus \mathcal{Y}_0) \cap \mathcal{D}^*\end{aligned}$$
olur.

Kanıt: Eğer $x = (x_n)_n \in \mathcal{Y}^*$ ise, her n için $x_n \neq 0$ olması gerektiği bariz. $y = (y_n)_n \in \mathcal{Y}^*$, x'in tersi olsun. Eğer a ve b sırasıyla x ve y dizilerinin limitiyse, o zaman Teorem 3'e göre,

$$1 = \lim s(1) = \lim x_n y_n = \lim x_n \lim y_n = ab,$$

dolayısıyla $b \neq 0$.

Şimdi $x \in \mathcal{Y} \setminus \mathcal{Y}_0$, "her *n için* $x_n \neq 0$" koşulunu sağlasın. x'in tersinir olduğunu, yani $(1/x_n)_n$ dizisinin yakınsak olduğunu gösterelim. Eğer $a \neq 0$ sayısı $(x_n)_n$ dizisinin limitiyse, $1/a$ sayısının $(1/x_n)_n$ dizisinin limiti olduğunu göstereceğiz.

$\varepsilon > 0$, herhangi bir kesirli sayı olsun. Öyle bir N bulmak istiyoruz ki, her $n > N$ için,

$$|1/x_n - 1/a| < \varepsilon$$

olsun. $|1/x_n - 1/a|$ ifadesiyle oynayarak, bu ifadenin ε'dan küçük olması için n'nin ne kadar büyük olması gerektiğini bulacağız. Oynamaya başlayalım:

$$\left|\frac{1}{x_n} - \frac{1}{a}\right| = \frac{|a - x_n|}{|a||x_n|}.$$

Sağdaki ifadenin payını dilediğim kadar küçük yapabilirim, çünkü $(x_n)_n$ dizisi a'ya yakınsıyor, burada bir sorun yok. Paydadaki a sabit bir sayı, bu da sorun yaratmaz. Ama x_n sorun yaratabilir, çünkü eğer x_n çok küçülürse, o zaman ifade çok büyüyebilir ve ifadenin ε'dan küçük olduğunu kanıtlayamayız. Teoremin doğru olması için $|x_n|$'ler belli bir pozitif sayıdan küçük olmamalı. Bu doğrudur ve $(x_n)_n$ dizisinin limitinin 0 olmamasından kaynaklanır ama gene de bir kanıta ihtiyacı vardır. Bir sonraki önsavda bunu kanıtlayacağız.

Bir sonraki önsava göre, öyle bir $\delta > 0$ var ki, her n için, $|x_n| > \delta$'dır. Şimdi yukardaki hesabı bir adım daha devam ettirebiliriz:

$$\left|\frac{1}{x_n} - \frac{1}{a}\right| = \frac{|a - x_n|}{|a||x_n|} < \frac{|a - x_n|}{|a|\delta}.$$

Şimdi en sağdaki ifadenin ε'dan küçük olması için n'nin ne kadar büyük olması gerektiğini bulalım. Bu ifadenin ε'dan küçük olması için, $|a - x_n|$, $\varepsilon|a|\delta$'dan küçük olmalı ve $\varepsilon|a|\delta > 0$ olduğundan bunu yapabiliriz: N, her $n > N$ için,

$$|a - x_n| < \varepsilon|a|\delta$$

eşitsizliğini sağlayan bir sayı olsun. Şimdi N'den büyük her n için,

$$\left|\frac{1}{x_n} - \frac{1}{a}\right| = \frac{|a - x_n|}{|a||x_n|} < \frac{|a - x_n|}{|a|\delta} < \frac{\varepsilon|a|\delta}{|a|\delta} = \varepsilon.$$

Bir sonraki önsavı da kanıtlarsak kanıtımız tamamen tamamlanmış olacak. □

Önsav 9.9. i. *Eğer* $(x_n)_n$ *yakınsak dizisi* 0'*a yakınsamıyorsa, öyle bir* N *doğal sayısı ve* $\delta > 0$ *vardır ki, her* $n > N$ *için*, $|x_n| > \delta$ *olur*.

ii. *Eğer* $(x_n)_n$ *yakınsak dizisi* 0'*a yakınsamıyorsa ve her terimi* 0'*dan değişikse*, *öyle bir* $\delta > 0$ *vardır ki, her* n *için*, $|x_n| > \delta$ *olur*.

Kanıt: Önsav 5'e göre, $(x_n)_n$ yerine $(|x_n|)_n$ dizisini alıp $x_n \geq 0$ eşitsizliğini varsayabiliriz. $(x_n)_n$ dizisi a'ya yakınsasın. Önsav 6'ya ve varsayıma göre $a > 0$ olmalı. Eğer $\varepsilon = a/2$ alırsak, her $n > N$ için,

$$|x_n - a| < a/2$$

eşitsizliğini, yani

$$-a/2 < x_n - a < a/2$$

eşitsizliklerini sağlayan bir N'nin olduğunu görürüz. Demek ki, $n > N$ için,

$$a - a/2 < x_n$$

eşitsizliği sağlanır. Şimdi $\delta = a/2$ alırsak, birinci kısmı kanıtlamış oluruz. İkinci kısma geçelim. Yukardaki δ yerine,

$$\delta = \min\{|x_0|/2, |x_1|/2, ..., |x_N|/2, a/2\}$$

alalım. Varsayımdan dolayı $\delta > 0$ ve a'nın, N'nin ve δ'nın tanımlarından dolayı, her n için, $|x_n| > \delta$. □

9.8. Sıralama

Teorem 9.10 [Sandviç Teoremi]. *$(x_n)_n$, $(y_n)_n$ ve $(z_n)_n$ üç dizi olsun. $x_n \le y_n \le z_n$ eşitsizliklerinin belli bir M göstergecinden sonra doğruysa ve $(x_n)_n$ ve $(z_n)_n$ dizileri aynı elemana yakınsıyorsa, $(y_n)_n$ dizisi de bu elemana yakınsar.*

Kanıt: $(x_n)_n$ *ve* $(z_n)_n$ dizileri a'ya yakınsasınlar. $(y_n)_n$ dizisinin de a'ya yakınsadığını kanıtlayacağız, yani ε > 0, herhangi bir pozitif sayıysa,

$$|y_n - a| < \varepsilon$$

eşitsizliğinin her $n > N$ için doğru olduğu bir N sayısı bulacağız. $\varepsilon > 0$ verilmiş olsun.

$$|y_n - a| < \varepsilon$$

eşitsizliğinin doğru olması için n'nin ne kadar büyük olması gerektiğini bulacağız. Bunun için $|y_n - a|$ ifadesiyle oynayacağız. Hesaplarda rahat etmek için $n > M$ alalım. Bu kısıtlama yetmeyecek ama bu sayede, hiç olmazsa,

$$\begin{aligned} |y_n - a| &= |a - x_n + x_n - y_n| \\ &\le |a - x_n| + |x_n - y_n| \\ &= |a - x_n| + (y_n - x_n) \\ &\le |a - x_n| + (z_n - x_n) \\ &\le |a - x_n| + |z_n - a| + |a - x_n| \\ &= 2|a - x_n| + |z_n - a| \end{aligned}$$

eşitsizliğini elde ederiz. Demek ki en sondaki ifadeyi ε'dan küçük yapmak yeterli. $(x_n)_n$ dizisi a'ya yakınsadığından, öyle bir N_1 vardır ki, her $n > N_1$ için

$$|x_n - a| = |a - x_n| < \varepsilon/3$$

olur. Aynı nedenden, öyle bir N_2 vardır ki, her $n > N_2$ için

$$|a - z_n| < \varepsilon/3$$

olur. Şimdi $N = \max\{M, N_1, N_2\}$ olsun. Eğer $n > N$ ise,

$$|y_n - a| = 2|a - x_n| + |z_n - a| < 2\varepsilon/3 + \varepsilon/3 = \varepsilon$$

elde ederiz.

İkinci Kanıt: Bir $\varepsilon > 0$ verilmiş olsun. a, $(x_n)_n$ *ve* $(z_n)_n$ dizilerinin limiti olsun. O zaman büyük n'ler için, hem $a - \varepsilon < x_n$

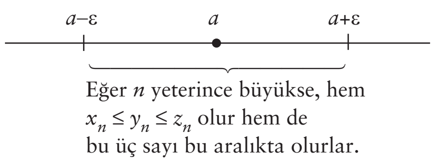

hem de $z_n < a + \varepsilon$ olur. Demek ki belki biraz daha büyük n'ler için

$$a - \varepsilon < x_n \leq y_n \leq z_n < a + \varepsilon$$

olur. Bu büyük n'ler için $a - \varepsilon < y_n < a + \varepsilon$, yani $|y_n - a| < \varepsilon$ olur. Teorem kanıtlanmıştır. □